

This article describes the path of development of national bibliography and its role in improving the publishing activities of the country. Development of the national bibliography is considered in close relationship with the development of the National State Book Chamber of the Republic of Kazakhstan.

Telling of the substantive work undertaken and the issue of bibliographic annals of the Book Chamber, noted that the bibliography is contributing to the development of publishing in the country, she is leading branch.

Б. Әсембаева

Баспа менеджментінің ерекшеліктері

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы

УДК 655.4

Аңдатпа. Мақала авторы баспа менеджментінің ерекшеліктерін, оның ішінде ұйымдастырушылық-құрылымдық және кадр менеджментінің тиімділігі туралы мәселелерді қарастырады. Сонымен бірге баспаның кірісін басқарудың мән-маңызын ашып көрсетеді.

Баспагерлердің тың идеялар ұсына отырып, оларды жүзеге асырудың механизмдерін дұрыс таңдай білуі кітап шығару ісінің қарқындылығын көтеруге көмектеседі. Менеджмент жүйесіндегі ең басты қозғаушы күш адам ресурсы болып табылады.

Баспагер. Менеджмент.

Қазіргі кітап нарығы жағдайында уақыт факторы маңызды рөл атқарады. Тұтынушылардың тауарға деген сұранысы тез өзгеріп отырады, сол себепті тұтынушыға қажетті кітапты дер кезінде шығара білген баспагер ғана уақыт көшіне ілесе алады. Осы тұста баспа қызметін шығармашылық әрі экономикалық жағынан ұйымдастыра білетін білікті басшылар керек. Маркетингтік зерттеулердің жаңа әдістерін енгізу, қазіргі заманғы менеджменттік ұстаным негізінде стратегиялар мен әдіс-амалдар әзірлеу, шетелдік баспалар тәжірибесін қолдану және ірі баспалық-өндірістік бірлестіктер құруға бағыт алу қазіргі кітап басу ісінің өзекті мәселелері бо-лып табылады.

Қазақстан кітап нарығында қазіргі уақытта шешуін күтіп тұрған мәселелер өте көп. Біздің елімізде баспа ісінің нормативтік-құқықтық базасын жетілдіру, баспалар мен кітап сауда-сы мекемелерінің өзара бірлесіп жұмыс істеу жүйесін қалыптастыру, баспа ісін дамытудың бағыттарын айқындайтын мемлекеттік бағдар-ламалар қажет.

Әрине, ешбір оқу құралы кітап басу ісінің тиімділігін арттыра алмайды. Ол үшін жаңа идеялармен қаруланған кәсіби мамандар керек.

Еліміздің болашақ баспагерлері - жастар кітап ісін табысты жүргізу үшін терең білім, жан-жақты ізденушілік, үлкен талап пен жігер керек екенін түсінсе, нұр үстіне нұр болар еді.

«Manage» - ағылшын тілінен аударғанда басқару, әсер ету, басшылық жасау, тіл табыса білу,

тығырықтан шыға білу, әдіскер болу деген мағынаны білдіреді.

Менеджмент термині «әлеуметтік басқару» терминінің синонимі болып табылады. Ол техникалық, технологиялық және биологиялық басқаруда қолданылмайды. Бұл салаларда рет-теу, өзін-өзі реттеу, тіршілікті қамтамасыз ету, бақылау ұғымдары қолданылады.

Баспа менеджменті - әлеуметтік басқару-дың бір түрі. Бұл ұғымның мағынасы өте кең, ол өндірістің ғана емес, сонымен бірге қызметкерлердің ұжымдық қызметінің түрлі жақтарын, қыр-сырларын және сипаттарын білдіретін ұғым.

Баспа менеджментінің ұйымдастырушылық функцияларын екі сипатта қарастыруға бола-ды: бірінші, баспаның ұйымдастырушылық құрылымын қалыптастыру, екінші, баспа қызметкерлерінің арасындағы қарым-қатынасты (вертикальды және горизонтальды түрде) орнату.

Жекеменшік баспаны ұйымдастыру қалпын (формасын) оның иесі немесе иеленушілері таңдайды. Әдетте олар баспаның басшылығы құрамына директор, бас редактор ретінде енеді. Әрине, бұл шешім қабылдау, жоспар-лау, т. б. жауапты сәттерде тек өздері ғана өктемдік жүргізеді деген ой туындамауы керек. Сол себепті, баспаның бөлімдері арасындағы қызметтік міндеттер мен жауапкершіліктерді айқындау кезінде, сондай-ақ барлық қыз-меткерлерді баспаның мүддесі үшін шешім қабылдаудан тыс қалмай, оған

жауапкершілікпен қарауға шақыратын ақылды да нақты басшылық қажет.

Баспаның және өндірістік процестің құрылымы баспаның түріне байланысты болады.

мысалы, әмбебап баспалар (көркем, арнаулы, оқу, публицистикалық және т.б. өнімдер) және арнаулы баспалар (тек балалар әдебиеті, оқу және іскерлік, көркем әдебиет шығарушы және т.б.).

1-ші түрдегі баспалар (әдетте, олар көлемі жағынан үлкен) - тұтынушылардың әртүрлі тобына қызмет етеді, ұйымдық құрылымы тармақталған, кітап сауда ұйымдарымен, бұқаралық ақпарат құралдарымен жан-жақты байланысы бар баспалар.

2-ші түрдегі баспалар - (көбінесе, орташа және кіші көлемдегі) - кәсіби оқырмандарға, қажеттіліктеріне, діни, ұлттық немесе мәдени мүдделері бойынша белгілі бір жас шамасындағылар мен белгілі бір топтарға арналған. Бұл баспалардың ұйымдық құрылымы кітап өнімдерінің ерекшеліктеріне байланысты құрылады.

Бірақ барлық типтегі баспалар үшін бас-қару құрылымын қалыптастырудың жалпы принциптері бар.

1. Еңбек бөлінісі және мамандандыру принципі. Бұл принципке сәйкес, күрделі жұмыстарды бірнеше жай жұмыс түріне, автоматтандыруды пайдаланбай-ақ жеңіл түрде қайталап істеуге болатын және әдеттегідей орындай алатындай етіп құруды іске асыру қажет.

Баспада көптеген жұмыстарды бір мезгілде бірнеше қызметкер орындайды. Мысалы, түпнұсқаны редактор мен корректор түзетеді. Әрқайсысы өзінің қызметтік міндеттеріне, мамандығына сәйкес жұмыстар атқарады. Сол сияқты қолжазба материалдарын теруді және кітапты беттеуді жүзеге асыратын қызметкерлер де өз міндеттеріне сай әрекет етеді.

Сонымен, еңбек бөлінісі дегеніміз - белгілі бір мөлшердегі жұмыстарды атқарушылардың күшін де, санын да қысқарту; ал мамандандыру дегеніміз - адамдарды және арнаулы құрал-жабдықтарды жеке жұмыс түрлеріне бекіту.

2. Басқарудың иерархиялық принципі. Кез келген ұйымдық құрылым, оның ішінде баспа көп дәрежелі басқару жүйесіне (ең аз дегенде үш дәрежелі) жатады. Ең жауапты шешімдерді баспа қызметін түгелдей жүйелі атқарып отырған жоғары басшылар қабылдайды. Жоғарыдағы басшыларға ортаңғы звенода тұрған менеджерлер бағынады. Ал

өкімет иерархиясының үшінші са-тысында төменгі звеноның менеджерлері тұрады.

3. Жауапкершілікті өзара бөлу принципі. Жауапкершілікті нақты бөлу, ең алдымен, кәсіби регламентацияға байланысты. Ұйымдағы кез келген қызмет қызметкерлердің мүмкіндіктері-мен, міндеттерімен және жауапкершілігімен сипатталады. Жеке қызметкер өзінің құзырлылығы дәрежесіне сәйкес шешім қабылдап, сол үшін жауапкершілік алады, бөлім басшылары да сол сияқты.

Мәселен, кітаптың көркем безендірілуі - баспадағы суретшінің, көркемдеу редакторының және көркемдеу (безендіру) бөлімінің құзыры. Кітаптың рентабельділігі - өндірістік бөлім басшысы мен маркетинг жөніндегі маманның құзырында. Баспа қызметкерлерінің міндет-теріне, олардың жауапкершілігі қатаң түрде сәйкес болуы тиіс.

4. Басқаруда өкілеттік пен жауапкершілікті үйлестіру принципі.

Өкілеттігі бар басшылар өзінің қарама-ғындағы адамдарды және ресурстарды басқара отырып, бұйрық беруге және олардың орында-луын қадағалауға құқылы. Және бұл өкілеттік нақты адамға емес, оның қызметіне байланысты болады.

Кейбір жағдайларда басшылар өз өкілеттіктерімен бірге жауапкершіліктерін де қарама-ғында жұмыс істейтін қызметкерлерге сеніп тапсырады. Көбінесе өз-өзіне сенімді, ақылды және үнемі шығармашылық ізденіс үстінде жүретін басшылар сенімділік көрсетеді.

Екінші жағынан, қарастыратын болсақ, өкілеттікті беру өзара жауапкершілікті де беру деген сөз. Сол себепті де, баспада, оның әрбір бөлімінде осы ұйымның алдына қойған мақсат-міндеттеріне, ұйымдық құрылымы мен нақты жағдайға байланысты жауапкершілікті күшейту қажет.

5. Құқықтық регламентациялау принципі. Баспаның қызметі, оның ұйымдық құрылымын ресімдеу және елеулі өзгерістері заңға сәйкес, сондай-ақ әрбір бөлімнің жұмыс істеу тәртібі мен жағдайы, оның маңыздылығы мен өз алдына дербестілігі ішкі құжаттардағы құқықтық нормалармен реттеледі.

Баспаның бір бөлімінде жұмыс істейтін менеджер ондағы екінші бір бөлімнің жұмысына араласа алмайды, өйткені ол оның функционалдық міндеті болып саналмайды және ол бөлім үшін оған жауапкершілік жүктелмеген. Баспада көптеген жұмыстарды келісім шарт негізінде шақырылған

мамандар - автор-лар, ғылыми рецензенттер мен редакторлар, суретшілер және т.б. атқарады. Келісім шарттарда тараптардың құқықтары мен міндеттері нақты көрсетіледі. Сол себепті баспадағы өндірістік процесс түгелдей заңдастырылған.

Әсіресе баспаның қаржылық саясатына байланысты төмендегідей мәселелерді шешу кезінде заңға жүгіну аса маңызды болып табылады:

- материалдық-техникалық қамсыздандыру;
- қаржыландыру және кредит бөлу;
- ішкі қаржылық операциялар және олар бойынша есеп айырысу;
- салық салу;
- пайданы бөлу;
- баспа қызметкерлерінің, авторлардың, кеңесшілердің, рецензенттердің жалақысын төлеу;
- қаржылық есеп.

Баспадағы ұйымдастыру процестері баспаның құрылымына және баспа қызметкерлерінің өзара қарым-қатынасына байланысты қарастырылады.

Адам - менеджмент жүйесіндегі ең басты қозғаушы күш болып табылады. Ол - баспаның ең қажетті ресурсы. Өндірістік процестердің бәрі де адамның басқаруымен жүзеге асырылады.

Қазіргі кезде көптеген баспалардың ал-дында тұрған ең бірінші проблемалық мәселе - ол баспаларды қаржыландыру, тұрақты пайда көздерін табу, жалақы төлеу және өндірістік-техникалық базаны дамыту.

Бұл проблемаларды шешу үшін: баспаның (3 жыл немесе 5 жылға арналған жоспарын жасау қажет).

Кәсіпорынның экономикалық жағдайына терең талдау жасау, тиісті инвестициялық саясат-ты жүргізу, коммерциялық қызметтің шеңберін кеңейту. Баспа басшысы өзінің әкімшілік қызметтік міндеттерімен қатар, экономикамен, қаржымен, маркетингпен айналысып, авторлық құқық мәселелерін шешуі тиіс, ұжымның әлеуметтік-психологиялық қарым-қатынасын қалыптастыруға, баспа өнімдерінің таралуын бақылауға, тұтынушылардың сұранысын зерт-теуге, ақшалай қаржы айналымын бақылап отыруға да үнемі көңіл бөлгені абзал.

Баспа қызметінде қолданылатын жоспарлар-дың негізгі түрі - оперативті жоспар, ол басы-лымдарды шығарудың тақырыптық жоспары болып табылады. Кітап өнімдерін шығарудың жылдық тақырыптық жоспары қажетті поли-графиялық ресурстарды сатып алу жоспарымен, полиграфиялық қызметтер

көрсету қажеттілігі жоспарымен және сату жоспарымен байланысты жоспарлануы тиіс.

Қаржылық жоспар өндірістік шығынның көлемімен сатудан түскен пайданың көлемінің арасындағы балансты қамтамасыз етеді, баспаның пайда, рентабельділік көлемін анық-тайды.

Өндірістік жоспар баспаның өндірістік қорлары негізінде жасалады және ол үш порт-фельден тұрады: 1) келісімшарттық портфель (әлі өндіріске түспеген авторлық қолжазбалар); 2) редакциялық портфель (басуға әзірленіп жатқан авторлық қолжазбалар, түпнұсқалар); 3) өндірістік портфель (әртүрлі өндіріс стадиясындағы түпнұсқа-макеттер).

4. Портфельдердің алға қарай жылжуы жылдық жоспар бойынша жоспарланған бас-па өнімдерін шығаруды толық қамтамасыз ету үшін барлық портфельдерді қосқанда және әрбір портфельдің көлемі қандай болуы тиіс екендігін анықтайды.

2. Портфельдердің қозғалысы мынадай схема бойынша жүзеге асады: келісімшарт портфелі келісім жасалған авторлардың жұмыстарымен толтырылады және келісімсіз алынған жұмыстар да қаралады, қабылданған және жоспарланған авторлық түпнұсқалар редакциялық портфельге түседі де, баспалық түпнұсқа өндіріске беріледі. Өндірістік портфель баспа өнімдерін шығаруға байланысты босап отырады.

Баспаның өндірісін жоспарлау кітаптарды шығару жоспарын дайындаудан басталады.

Әрбір баспа өнімінің есептік бет көлемі, таралымы, формасы, безендірілуі, шығу мерзімі көрсетіледі. Осы жоспардың негізінде қағаз, баспаханалық т. б. материалдар сатып алу, полиграфиялық қызмет көрсету шығындары, авторлық сыйақы шығындары, т.б. ресурстар шығыны жоспарланады. Баспаның жоспарла-ры жеке редакциялар бойынша, редакторлар мен корректорлардың жұмыс істеу нормала-рын есепке алу нәтижесінде дифференцияла-нады. Баспаның шығарылған кітапқа орташа бағасы баланс, өзіндік құн және пайда форму-ласы бойынша, өзіндік құн мен пайданың есебі негізінде калькуляцияланады.

$ЖП = \text{ӨзҚ} + \text{Пм} = \text{БС} + \text{КС};$

ЖП - жалпы пайда;

ӨзҚ - өндірістің толық өзіндік құны;

Пм - пайда мөлшері;

БС - меншікті бөлшек саудасының тауар ай-налысы;

КС - кітап өнімдерімен жабдықтаудың кө-терме сауда айналысы.

Баланс - айналымдағы жоспарланған барлық соманың және жоспарланған шығындар мен оған пайданы қосқандағы сомасына тең, егер БөБ арқылы 1 жылға жоспарланған баспа өнімдерінің бағасын белгілесек, ал Т арқылы баспаның тауар айналысының сомасын белгілесек.

Баланс - айналасындағы жоспарланған бар-лық соманың және шығынның сомасына тең. Егер БөБ (Баспа өнімдерінің бағасы) арқылы 1 жылға жоспарланған баспа өнімдерінің бағасын белгілесек, ал Т (тауар) арқылы баспаның тауар айналысының сомасын белгілесек ($T = BC + KC$), онда шығару жоспары үшін мынадай балансты сақтау қажет: (бәрі баспа бағасы бойынша)

$$ҚБ + БөБ = T + Қс$$

ҚБ - жоспарланатын жылдың басындағы дайын өнім қоры, Қс - жоспарланатын жылдың соңындағы дайын өнім қоры.

Баспаның кіріс рентабельділігінің жылдық нормасын былай белгілесек:

$$\text{Рент.} = (Пм : ЖП) \times 100\%$$

Пайданы жоспарлаудың бірнеше әдістемесі бар. Ең оңай тәсілі: тура есептеу әдісі. Ол мына формула бойынша көрсетіледі.

$$Пм = (Q \times Б) - (Q \times \text{ӨзК})$$

Мұндағы Пм - жоспарланған пайда, Q - жоспарланған өнімдерді шығару, Б - бір баспа өнімінің бөлшек сауда бағасы, ӨзК- бір баспа өнімінің өзіндік құны

Бұл тура есептеу әдісін көп ассортимент шығаратын кезде қолдану күрделірек, өйткені өнімнің сатылу бағасының бәсекелестігін еске-руге мүмкіндік бермейді. Сонымен бірге пай-да мөлшеріне әсер ететін салықты да ескеру керек. Сол себепті пайда мөлшерін есептеуде аналитикалық әдісті пайдаланған тиімді.

Аналитикалық әдіс баспаға көбірек пайда әкелетін өнімдерден түскен кіріс мөлшерінің басқа басылымдардың шығындарын жабуға мүмкіндік береді (пайдаланатын ресурстардың баға өзгерісін ескерту қажет).

Әдебиеттер:

- 1 *Сәрсенбаев А.* Кітап - тәуелсіздік пен демократия тұғыры. - Алматы, 1995.
- 2 *Комаров Е.И., Маковеев Н.П.* Эффективное издательство: оку-әдістемелік құрал. - М.: Логос, 2000.
- 3 *Гутис Л. Х.* Современное университетское издательство. Часть 2. - М., 2001.
- 4 *Энциклопедия книжного дела / под ред. Ю. Ф. Майсурадзе.* - М.: Юристъ, 2004.

Автор статьи рассматривает особенности издательского менеджмента, в частности поднимает вопросы об эффективности организационно-функционального и кадрового менеджмента, а также об управлении прибылью издательства.

Плодотворные идеи издателей, правильно выбранные механизмы их реализации в конкретной ситуации приведут к повышению эффективности книгоиздания. Человеческий ресурс является самым важным звеном в системе менеджмента.

The author of article considers features of publishing management, in particular about efficiency of organizational and functional and personnel management, and also about management of publishing house profit.

Fruitful ideas of the publishers, correctly chosen mechanisms of their realization in a concrete situation will lead to increase of efficiency of book publishing. The human resource is the most important link in management system.

Б. Омарова

Баспа-полиграфия саласының өзекті мәселелері

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

УДК 002.2

Аңдатпа. Мақалада қазіргі баспа-полиграфия саласындағы мәселелер - қолжазбаларды даярлаудағы баспа ісі мамандарының біліктілігі, жарыққа шығаруға дайындалатын кітаптың тақырыбы мен мазмұны, баспа-полиграфиялық